

KANARISK FOLKMUSIK

Folkmusiken är en oerhört viktig del av Kanarieöarnas kulturella arv. För att bättre förstå utvecklingen genom tiderna är det nödvändigt att känna till de delar av öarnas historia som har gett upphov till utvecklingen av dagens kanariska folkkultur.

Under den spanska erövringen av Kanarieöarna under 1400-talet kom människor från olika delar av spanska fastlandet och även från andra europeiska länder. Olika influenser blandades med guanchernas egen kultur som man tyvärr inte vet mycket om. Många ortnamn lever kvar som till exempel *Tegueste*, *Tacoronte* och *Tuineje* på Teneriffa, vissa danser; *el sirinoque*, *el tajaraste*, hantverk som krukmakeri och sporter som den kanariska brottningen. Den religiösa undervisningen efter erövringen utfördes av franciskaner och dominikaner som följde med erövrarna.

Evangeliseringen satte sina spår på de hedniska danserna. Man vet att guancherna sjöng och dansade. Arkeologiska fynd ger en rudimentär bild av musiken före erövringen. Krönikörerna är överens om att tonen överlag var sorgsen, melankolisk, beklagade motgångar eller hade kärlek som tema. Danserna utfördes med kvinnor i en rad och männen i en annan som dansade mot varandra med små hopp, ”*El Canario*”, en stil som lever kvar än idag. Instrumenten var primitiva; benpipor, stora havssnäckor, lerkärl med stenar i etc., förutom att man stampade i marken och klappade händer. Dansen ”*El Canario*” fördes av guancheslavar vidare till fastlandet och senare till andra europeiska länder och till Sydamerika. På Kanarieöarna lever ”*El Canario*” kvar i dansen ”*El Sirinoque*”.

Ordet *folklore* började användas vid 1800-talets mitt i stället för dittills använda längre uttryck. Ordet består av delarna *folk*: människor, folk, och *lore*: kunskap, lära, och definieras som ett lands samling av traditioner, legender och seder. Den kanariska folkloren undergick betydande förändringar på 1800-talet. Under mitten av 1900-talet övergavs många gamla seder. Korgflätningen och andra hantverk försvann nästan helt. Efter tevens införande och turismens uppsving i början av 1960-talet förkastades traditionerna i ännu högre grad och den kanariska identiteten försvagades märkbart.

Som en reaktion började den traditionella kulturen att blomstra på 1970-talet, speciellt inom musiken. Ett stort antal folkmusikgrupper bildas, bland dem *Los Sabandeños*, och program som handlar om arkipelagens seder och traditioner sänds i teve och radio. *Tenderete*, *Taifa y Candil*, *Senderos isleños*, *Raíces*, etc. är program som har sänts i över 35 år och visar att folklore har en stor och bred publik. Tjeckoslovakiske Bruno Nettle, en nyckelfigur inom forskningen av etnisk musik, definierar folkmusik på följande sätt:

- Den förmedlas oralt, man lär sig sångerna via hörseln och instrumenten

tillverkas och används genom observation. Traditionerna går från generation till generation.

- Skaparen är anonym. Om man inte vet vem som har skrivit en sång är den en folksång.
- Man skriver inte folkmusik. Man kan skriva ett partitur till en del av sången eller melodin men den kan sedan varieras på oräkneliga sätt.
- Folkloremusiken utförs av amatörer.
- Folklorekulturen har en musikhistoria men musiken kan utvecklas, modifieras och förnyas så att den anpassar sig till samtidigheten.
- Folkmusiken skapas av personer som tillåter att andra personer gör sina egna förändringar i originalet.

Sång och dans

Den kanariska folkmusiken karaktäriseras av formeln solist-kör på alla öar, men den har fått sina egna varianter på de olika öarna. De populäraste melodierna, *isa*, *malagueña* och *folía*, heter lika på alla öar men har utvecklats olika. Sångarna har fria händer att sjunga som de känner och skapa egna stilar. Musiken och texterna kompletterar varandra men var och en har sina egna regler och sin egen struktur. Improvisationer tillåts, framför allt under ”*parrandas*” fester där sånggrupper deltar.

”Romerías”, folkdräktsklädda flickor under en ”romería” i Valle San Lorenzo. Bild: Helena Somervalli

Under perioden mellan 1500- och 1800-talet utvecklades musiken, danserna och folkdräkterna på Kanarieöarna. Musik från fastlandet och kanarisk musik smalt samman. Några av de främsta musikstilarna på öarna idag är:

La Isa

En av de mest representativa för arkipelagen. Man tror att ordet *isa* kommer från en asturiansk dialekt och betyder *hoppa!*. Isan är helt klart en kanarisk version av fastlandets folkdans *jota*, fastän den har fått sin egen prägel på öarna. *Isan* är den glada och medryckande musikformen som kan varieras i det oändliga. Kör och solister alternerar med varandra och bildar en mångfacetterad och uppsluppen helhet med humoristiska inslag. Den dansade *isan* varierar. Varje folkloregrupp har sin egen stil. En ofta återkommande refräng i *en isa* låter så här:

*Esta noche no alumbra
La farola del mar
Esta noche no alumbra
Porque no tiene gas*

I natt lyser inte
Fyren ute till havs
I natt lyser den inte
För den har ingen gas

La Folía

Folian är långsammare än *Isan* och texten melankolisk och känslösam. Den sägs ha sina rötter i Portugal. I den ceremoniösa dansen tas långsamma steg och mannen visar kvinnan sin respekt genom att aldrig vidröra henne. Innan slutet av varje vers applåderar åhörarna. På Kanarieöarna finns tre olika varianter av *folía*: på Teneriffa är den lugn och pompös, på Lanzarote är den enklare och mindre förfinad, på La Palma är den snabb och dynamisk.

La Malagueña

Malagueñan (från Málaga) kommer ursprungligen från Andalusía på fastlandet och härrör från den spanska dansen *fandango*. Den kanariska *malagueñan* är en klagovisa som handlar om sorg, saknad och tristess. Den döda eller döende modern, det sjuka eller döda barnet och saknaden efter emigranten är ofta återkommande tema för *malagueña*. Också här applåderar publiken innan slutet på varje vers. Dansen är långsam och varierar igen från ö till ö. *Malagueñan* på Teneriffa skiljer sig från de övriga genom att en man i ett skede ensam dansar med två eller flera kvinnor medan resten av gruppen fortsätter dansa i bakgrunden.

*En la tumba de una madre
Nunca se seca una flor,
Porque la riegan sus hijos
Con lágrimas de dolor*

På en mammas grav
Torkar aldrig en blomma
För hennes barn vattnar den
Med tårar av smärta

Las Seguidillas

Namnet härrör från en gammal spansk dans lik boleron men är snabbare. Instrumenten är gitarrer och kastanjeter. *Seguidillas* kom till Kanarieöarna på 1700-talet och har sedermera fått sin speciella kanariska prägel som igen varierar från ö till ö. På Teneriffa sjunger man ”*seguidillas robadas*”, stulna *seguidillas*, där solisten ”stjäl” den sista strofen i versen av den föregående sångaren och fortsätter med sin egen vers. På Teneriffa kombinerar man ibland *seguidillas* med *saltonas*, som är en snabbare och livfullare variant av *seguidilla*.

Andra typiska musikstilar i den kanariska folkmusiken är *El Tanganillo*, *El Santo Domingo*, *Los Aires de Lima*, *El Sorondongo*, *El Tango de la Florida*, *El Tango Jerreño* *El Tango de El Hierro* och *Romance del Trigo*.

El Baile del Vivo är en dans som dansas på El Hierro, den enda pantomimiska dansen på öarna. Den utförs av en man och en kvinna. Kvinnan låtsas sminka ansiktet, kamma håret, se sig i en inbillad handspegel, knyta skorna och försöker locka mannen till sig med ett krökt finger, men mannen vägrar närma sig. Han imiterar hela tiden hennes rörelser på ett komiskt sätt. Kvinnan försöker distrahera mannen på olika sätt och närmar sig honom hela tiden. Till slut är hon så nära att hon kan slå hatten av huvudet på honom med handen, vilket är slutet på dansen. Musiken består av en solist som sjunger en entonig sång, ackompanjerad av en trumslagare.

Danser med större religiös innebörd är ”*El Baile de la Virgen*”, jungfruns

dans, som dansas på El Hierro vart fjärde år då öns skyddshelgon, *La Virgen de Los Reyes*, förs i procession genom ön. Den ackompanjeras av trummor och flöjtar och dansarna i två rader, iklädda iögonfallande röd-vita dräkter, ackompanjerar sina danser med ”*chácaras*”, ett instrument som liknar kastanjetter.

La Gomera har sin egen dans, ”*El Baile del Tambor*”, trummans dans, som utförs med kvinnor i en rad och män i en annan. De parvis rimmande verserna upprepas av kören och ackompanjeras av ”*chácaras*”, La Gomeras klumpiga kastanjetter, och trumpinnens slag mot trumkanten. Dansen dansas inte bara under festligheter utan också under andra familjetillställningar som till exempel under begravningsföljet då ett barn har dött, då den kallas ”*Baile de los angelitos*”, de små änglarnas dans.

På La Palma dansas en kuriös dans vart femte år under festveckan då öns skyddshelgon bärs i procession från sitt kapell till huvudstaden: ”*La Danza de los Enanos*”, dvärgarnas dans. Första gången den framfördes var år 1833 då Elisabeth II blev drottning av Spanien. Dansen består av två delar: de mellan trettio och fyrtio dansarna, alltid manliga, dansar och sjunger förklädda till olika personligheter i långa slängkappor. Sedan träder de in i ett tält i rad och kommer strax ut i andra ändan, förklädda till dvärgar i dräkter i Napoleonstil där en stor triangelformad hatt av kartong tar upp nästan hälften av ”dvärgens” längd. ”Dvärgarna” dansar framför publiken till tonerna av en polka, speciellt komponerad år 1925, och roar de minsta i publiken med olika upptåg.

La Danza de los Enanos, dvärgarnas dans, på La Palma (Bild: Gobierno de Canarias)

”*La Canción Canaria*”, den kanariska sången, kan definieras som en kort vokal sång i en stämma med verserad text. Enkelheten i melodin och uttrycksfullheten är framträdande. Det handlar om sånger som blivit populära hos folket. Fenomenet ”*canción canaria*” hör ihop med 1920-talet då radio och grammofon trädde in i hemmen. Med tiden blev olika musikstilar populära som till exempel *pasodoble* och *habaneras* vid sidan av *folías*, *isas* och *malagueñas*, och blandades med musik från andra länder, framför allt från Latinamerika, som rumba, tango, bolero och mexikanska *rancheras*. Den här musiken gjorde att små grupper av musikanter bildades (duo, trío, kvartetter osv) som så småningom utökades till större grupper som spelade i danslokaler och på byfester, på karnevalen och under julen, fram till mitten av 1900-talet. Instrumenten var gitarrer, timple, luta, klarinett eller saxofon, flöjt, dragspel, trummor, violin och tamburin. Pionjärerna inom ”*canción canaria*” anses vara gruppen ”*Los Huaracheros*”, en kvartett som visade vägen för många andra grupper. Gruppens kompositioner var inspirerade av kanarisk folklöre och traditioner och lovordade ofta arkipelagens skönhet och den kanariska identiteten.

Den kanariska folkmusikens uppsving inleddes på 1940-talet med den

tidigare omnämnda kvartetten *Los Huaracheros* från Santa Cruz de Tenerife. De skrev texter, komponerade och framförde sin musik inte bara i arkipelagen, utan de gjorde den kanariska folkmusiken känd och älskad i många sydamerikanska länder. Under åren har gruppens sammansättning ändrats men den lever kvar ännu idag. På basen av kvartettens musik inspirerades *Elfidio Alonso* och *Enrique Martín* år 1966 att bilda gruppen som innebär ett före och efter för den traditionella kanariska musiken, *Los Sabandeños*, som också har sett förändringar i gruppen under åren och som idag består av ett trettiotal musiker. Under sin långa karriär har de gett ut över 50 skivor, fått många erkännanden, både internationella och nationella, och gett konserter över hela världen. Namnet kommer från orten *Sabanda* på norra Teneriffa och gruppens medlemmar kännetecknas av den ljusa yllefilt, som de bär över sina axlar, som värmdes fåraherdarna under kalla dagar. 1968 bildades arkipelagens andra stora grupp, *Los Gofiones*, på Gran Canaria och har idag också ett trettiotal musiker.

Arbetarsångerna är en annan form av folkmusik. De sjungs utan ackompanjemang, framför allt av bönderna och boskapsskötarna som brukar jorden eller transporterar varor, men på Kanarieöarna finns det en unik version av arbetarsång, *El canto de las morenas*, murenans sång, som inte är avsedd att underlätta arbetet, utan för att locka murenan med rop och visslingar.

Den enda kvarlevande äkta guanchedansen är *El Sirinoque*, där dansarna gör små hopp och tar graciösa steg. Erövrarna gillade dansen och förde den till fastlandet och sedermera till övriga Europa där den levde kvar i de europeiska hoven fram till mitten av 1700-talet. Kärnan i dansen lever kvar än idag i ”*Sirinoque*” som dansas och spelas på La Palma. Sydamerikanskt inflytande gjorde sig så småningom gällande då emigranter till Venezuela och Kuba kom hem med nya stilar som ”*habaneras*”, ”*puntos cubanos*”, ”*boleros*” etc.

Bolero är en musikform som gjorde en resa från Spanien till Latinamerika i början av 1800-talet och kom tillbaka till fastlandet och Kanarieöarna under 1900-talet, omvandlad till det som idag är ”*bolero latino*”, en latinsk ballad. En av de mest kända bolero-sångerna på Kanarieöarna är *Ay Santa Cruz!*

Se hur vacker Santa Cruz är,
Då dagen dör,
Och en folía fyller luften,
Långt borta vid horisonten,

Vinplantorna i Tacoronte,
Teide ovanför dimman,
Och en blå himmel som
Parfymeras
Av bergens tamarinder

Vakna ur en gammal dröm,
Som ingen kan glömma

Aj, Santa Cruz,
Mitt solvarma och modiga land,
La Orotavas dal,
Som färgar havet grönt

Aj, Santa Cruz,
Blomman i Teneriffas trädgård,

Den kanariska lyriken är mångsidig och inkluderar barnvisor, vaggvisor, kärleksvisor, festvisor som kan vara satiriska, skämtsamma eller kritiska, visor till havet, till emigrationen, religiösa visor, arbetsvisor, framför allt inom boskapsskötseln, och lokala visor till öarna, till den egna byn, till olika musikinstrument.

Under de religiösa festligheterna till olika helgons ära, så kallade *romerías*, visar folkloren upp sig i all sin glans med grant, humoristiskt och fantasifullt prydda galavagnar som långsamt drar fram längs gatorna och mellan dem sång- och dansgrupper som höjer stämningen med musik, dans, färg och liv.

Arkipelagen har ett överflöd av duktiga sångare. Solisternas röster rör sig över en bred skala och måste klara svåra "blå" toner och vibraton. Folkmusiken är rik och omhuldad av invånarna. Så gott som alla kan sångarna och sjunger med under fester och uppträdanden. Även de allra minsta brukar delta och kan få uppträda som solister med röster som ännu inte är utvecklade, liksom också de allra äldsta som sjunger med röster som spricker av ålderdom.

Musikinstrument

Instrumenten på Kanarieöarna skiljer sig något från ö till ö. Det som alla folkloregupper har gemensamt är flera gitarrer, lutor och *bandurrias*, spansk gitarr som tillhör mandolinfamiljen, en eller två *timple*, tamburin, trumma, benpipor, bamburör, triangel och kontrabas. Endast på öarna La Gomera och El Hierro har man kvar de ursprungliga instrumenten som utgör stommen till öarnas folkmusik. På La Gomera används "*chácaras*", ett slags klumpiga kastanjetter, och en liten trumma, och på El Hierro använder man kastanjetter av den typ som används i Andalucía, flöjt och stora trummor.

Stränginstrumenten kom till öarna med erövrarna och de utländska handelsmännen som bosatte sig i arkipelagen. De nya centraleuropeiska danserna som blev omåttligt populära, polka, mazurka, berlina, sjöngs och dansades i de borgerliga hemmen och spreds genom tjänstefolket, hushållerskorna och köksorna till gemene man.

Timple

Den lilla gitarren *timple* kan enkelt definieras så här: det är ett litet musikinstrument med 4 eller 5 strängar, med buktig låda och hög klang som ackompanjerar sångare eller andra instrument inom den kanariska folkloren. *Timplen* är relativt ung,

Kanariska instrument tillverkade för hand. Bild: Helena Somervalli

från mitten av 1800-talet. Man vet inte säkert varifrån den kommer men den kan vara släkt med olika stränginstrument i Europa eller Latinamerika.

Tre timplospelare, den äldre mästaren *Totoyo Linares* och de yngre förmågorna *Benito Cabrera* (www.benitocabrera.com) och *Domingo "El Colorao"* (www.elcolorao.com) är verkliga virtuoser på sitt instrument och anses vara de främsta i arkipelagen. Benito Cabrera har fört *timplen* till högre höjder. Han har spelat med symfoni-, jazz- och rock'n roll-orkestrar och visat att *timplen* är ett mångsidigare instrument än man tidigare trodde var möjligt. har traditionellt inte använts inom den kanariska folkmusiken, men gruppen *Los Sabandeños* har infört den för att ge musiken ett fylligare ljud.

Sång till *Timple*:

*Timplillo de mis amores
De la parranda el puntal,
Cinco cuerdas, mil canciones
No te cansas de sonar*

Min älskade lilla timple
Festens stötspelare
Fem strängar, tusen sånger
Du tröttnar aldrig på att ljuda

Violin

Tidigare var violinen ett instrument som användes inom folkmusik men den används inte längre lika ofta.

Blåsinstrument

Erövrarna förde med sig blåsinstrument av vilka flöjterna är populärast. De är olika, "Teneriffa-flöjten" har endast tre hål, vilket gör det möjligt att spela flöjt med ena handen och slå på trumman med den andra. Andra flöjter är El Hierro-flöjten och La Palma-flöjten. Till blåsinstrumenten räknas också den stora havssnäckan.

Slagverk

Trummorna härrör förmodligen från erövringen då trumslagandet ackompanjerade truppers marscher. Storleken varierar efter bruk: La Gomeras trumma är liten och lätt, *sirinoque*-trumman är också liten, El Hierro-trumman är stor och klangfull. Tamburiner av olika storlekar, triangeln, bamburöret som skrapas, "huesera", benpiporna som hänger på bröstet som en stege och som skrapas hör också till den här familjen.

"Huesera", benpipor som skrapas. Bild: från Internet

Kastanjetter

Benämningen *chácaras* kommer förmodligen från Latinamerika. På Kanarieöarna finns tre slag: på La Gomera är de stora och klumpiga, på El Hierro och på La Palma liknar de mera Andalucías

kastanjetter. På Lanzarote använder man dessutom en form av kastanjetter gjorda av musselskal.

Sydamerika har tillfört instrument som dragspel, *la marímbola*, en kubansk låda med metalltungor, och *el requinto*, en liten gitarr med skarpt ljud, också från Kuba.

Idag försöker man förbättra musikundervisningen genom olika skolor och kurser i folklöre.

Underlag för framställningen: boken *El Folklore Musical de Canarias*, skriven av José Carlos Delgado Díaz och utgiven av Publicaciones Turquesa S.L. år 2004 och Internet

Fri översättning av sångtexterna av Helena Somervalli.

Helena Somervalli
December 2007

